

KREDITORA UN KAPITĀLSABIEDRĪBAS DALĪBNIKA TIESĪBAS PĒC MANTAS PĀRDOŠANAS PLĀNA FAKTISKĀS IZPILDES MAKSĀTNESPĒJAS PROCESĀ

RIGHTS OF CREDITOR AND CAPITAL COMPANY SHAREHOLDER IN INSOLVENCY PROCEEDINGS FOLLOWING THE ACTUAL EXECUTION OF ASSET SALE PLAN

Gaidis Bērziņš, *Mg. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Civiltiesisko zinātņu katedras lektors

Summary

The article provides an assessment whether restricting the rights of the creditor and shareholder after the actual execution of the plan for the sale of property in insolvency proceedings is consistent with the purpose of insolvency proceedings.

Atslēgvārdi: kreditora tiesības pēc mantas pārdošanas plāna izpildes, dalībnieka tiesības pēc mantas pārdošanas plāna izpildes, maksātnespējas procesa mērķis, tiesību ierobežojumi maksātnespējas procesā, maksātnespējas tiesību principi

Keywords: rights of a creditor after execution of the plan for the sale of property, rights of a shareholder after execution of the plan for the sale of property, purpose of insolvency proceedings, limitation of rights in insolvency proceedings, principles of insolvency law

Ievads

Autors darbā vērtē kreditora un kapitālsabiedrības dalībnieka tiesības¹ pēc mantas pārdošanas plāna faktiskās izpildes, īpašu uzmanību pievēršot Maksātnespējas likumā tieši neregulētajam jautājumam par rīcību ar parādnieka mantu pēc tam, kad maksātnespējas procesā ir segtas maksātnespējas procesa izmaksas, kā arī pieteiktie un atzītie kreditoru prasījumi. Darbā ir veikta maksātnespējas procesa mērķa, tiesību principu un analogijas piemērošanas izvērtēšana atklāta likuma roba novēršanai.

¹ Šā raksta ietvaros SIA dalībnieka un kapitāla daļu īpašnieka statuss netiek nošķirts.

1. Kreditora intereses un tiesības

Maksātnespējas likuma 4. panta pirmā daļa noteic, ka juridiskās personas maksātnespējas process ir tiesiska rakstura pasākumu kopums, kura ietvaros no parādnieka mantas tiek segti kreditoru prasījumi, lai veicinātu parādnieka saistību izpildi. Parādnieka mantas uzskaitījums ir dots Maksātnespējas likuma 92. pantā. Skaidrības labad norādāms, ka par parādnieka mantu būtu uzskatāmas arī prasījuma tiesības. Savukārt no minētās normas izriet, ka parādnieka mantas pārdošana, īstenojot mantas pārdošanas plānu, ir veids, kā iegūt naudas līdzekļus kreditoru prasījumu apmierināšanai un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai.

Lai maksimāli sasniegtu juridiskās personas maksātnespējas procesa mērķi – kreditoru prasījumu apmierināšanu un arī maksātnespējas procesa izmaksu segšanu –, administratoram, ievērojot Maksātnespējas likumā noteiktos principus², ir jāveic viss konkrētajā situācijā iespējamais, rīkojoties kā krietnam un rūpīgam saimniekam (Maksātnespējas likuma 63. panta pirmās daļas 2. punkts un Komerclikuma 169. panta pirmā daļa), tajā skaitā pieņemot saimnieciski izdevīgākos lēmumus ne tikai pret kreditoriem, bet arī pret parādnieka dalībniekiem, nepieļaujot zaudējumu nodarīšanu tiem.

Maksātnespējas likumā administratoram paredzētas plašas pilnvaras, tostarp pilnvaras pārņemt parādnieka mantu un rīkoties ar to, pieņemt lēmumus, kas ietekmē kreditoru intereses, kā arī kļūt par maksātnespējīgā komersanta vienīgo likumīgo pārstāvi, kam gluži kā komersanta pārvaldes institūcijai ir jāvērtē, kuru no procesa mērķiem sasniegt ir reālāk un kādas darbības ir efektīvākas, lai šo mērķi sasniegtu.³ Līdz ar to parādnieka maksātnespējas procesā administrators ir tā persona, kas nepastarpināti īsteno kreditoru kopuma intereses, kuras vērstas uz maksimālu parādnieka saistību izpildi, kas arī ir galvenais juridiskās personas maksātnespējas procesa mērķis. Attiecīgi: ja administratora rīcībā nonāk informācija, kas būtiski maina sākotnēji pieņemtā lēmuma lietderību, un tā īstenošanas gadījumā tiktu būtiski aizskartas kreditoru intereses, tad šāda lēmuma izpildi ir pieļaujams apturēt.⁴ Minētais ir attiecināms uz situāciju, kad mantas pārdošanas plāns faktiski ir izpildīts – administratora rīcībā ir pietiekami naudas līdzekļi visu pieteikto un atzīto⁵ kreditoru prasījumu segšanai –, un līdz ar to mantas pārdošanas plāna izpildes turpināšana vairs neatbilst Maksātnespējas likuma mērķim.

Tieši ar administratora efektīvu darbību kopumu primāri būtu jāsasniedz Maksātnespējas likuma 4. panta pirmajā daļā noteiktais juridiskās personas maksātnespējas procesa mērķis, attiecīgi šādā situācijā sagatavojot maksātnespējas procesa izmaksu sarakstu un kreditoru prasījumu segšanas plānu, kā arī to izpildot. Grūti iedomāties, ar kādu mērķi administratoram būtu jātur nenosakāmu laika periodu parādnieka kontā naudas līdzekļi, ja tie ir pietiekami visu kreditoru prasījumu

² Maksātnespējas likums: LV likums. 6. pants. Pieņemts 26.07.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/214590-maksatnespejas-likums> [aplūkots 10.03.2024.].

³ Latvijas Republikas Augstākās tiesas Civillietu departamenta 21.06.2018. spriedums lietā Nr. SKC 193-2018 [aplūkots 10.03.2024.].

⁴ Maksātnespējas kontroles dienesta skaidrojumi un atziņas, 2020.12.–2021.06., 18. lpp. Pieejams: <https://www.mkd.gov.lv/media/1680/download?attachment> [aplūkots 10.03.2024.].

⁵ Maksātnespējas likums: LV likums. 73. pants. Pieņemts 26.07.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/214590-maksatnespejas-likums> [aplūkots 10.03.2024.].

apmierināšanai un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai, faktiski ierobežojot kreditora pamattiesības uz īpašumu⁶ un pakļaujot kreditorus zaudējumu rašanās riskam. Kā zināms, likumdevējam parasti ir konkrēti mērķi, kurus tas vēlas sasniegt ar tiesību normā noteikto pamattiesību ierobežojumu.⁷ Maksātnespējas likumā nav atrodams neviens mērķis, kas ierobežotu kreditora tiesības saņemt savus naudas līdzekļus, īpaši situācijā, kad administratora rīcībā ir pietiekami naudas līdzekļi visu kreditoru prasījumu segšanai.

Administrators ir savas jomas speciālists, kas ieguvis juridisko izglītību, noklausījis apmācību kursu un nokārtojis administratora eksāmenu. Ievērojot Maksātnespējas likumā uzliktos pienākumus, administratoram jābūt kompetentam izvērtēt⁸ parādnieka rīcībā esošo naudas līdzekļu pietiekamību visu kreditoru prasījumu un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai.

Likumsakarīgi rodas jautājums par iespējamo tālāko rīcību ar atlikušo parādnieka mantu, ja tāda ir. Lai rastu atbildi uz to, būtu izvērtējami visi iespējamie rīcības scenāriji. Iespējams, ka atsevišķi jomas pārzinātāji uzreiz norādīs, ka izmaksas kreditoriem varētu sākt tikai pēc parādnieka mantas pārdošanas plāna izpildes⁹. Taču, kā jau norādīts iepriekš, parādnieka mantas pārdošanas plāna izpilde ir saistāma ar Maksātnespējas likumā noteiktā mērķa sasniegšanu un nevar kļūt par administratora pašmērķi, nerēķinoties ar kreditoru tiesībām uz viņu naudas līdzekļiem.

Tieši maksātnespējas procesa mērķa – kreditoru prasījumu pilnīga un nekavējoša apmierināšana – sasauca ar Maksātnespējas likuma 26. panta otrajā daļā noteikto maksātnespējas procesa efektivitātes nodrošināšanu, kas ir maksātnespējas procesa vadītāja ekskluzīvā kompetencē.¹⁰

Var piekrist viedoklim¹¹, ka Maksātnespējas likums tieši neparedz gadījumu, kad sabiedrības dalībniekiem būtu tiesības paturēt atlikušo mantu pēc visu kreditoru prasījumu un maksātnespējas procesa izmaksu segšanas. Visdrīzāk likumdevējs šādas situācijas praksē nav paredzējis. Tomēr, ja administratora rīcībā ir gan pietiekami naudas līdzekļi visu kreditoru prasījumu segšanai, gan nepārdota parādnieka manta, ir meklējami tiesiski veidi, kā sasniegt Maksātnespējas likuma mērķi un nepieļaut zaudējumu nodarīšanu nedz kreditoriem, nedz parādnieka dalībniekiem.

Administratoram kā savas jomas pārzinātājam pašam ir jāizlemj par pareizo rīcību konkrētā situācijā, attiecīgi¹² iespējams piemērot tiesību analogiju. Tiesību tālāk veidošana ir pieļaujama tad, ja likums uzrāda nepilnību un šī nepilnība nav apzināts likumdevēja lēmums, t. i., šī nepilnība ir pretēja likuma plānam.¹³

⁶ Latvijas Republikas Satversme: LV likums. 105. pants. Pieņemts 15.02.1922. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/57980-latvijas-republikas-satversme> [aplūkots 10.03.2024.].

⁷ Sk. <https://www.satv.tiesa.gov.lv/runas-un-raksti/pamattiesibu-ierobezojuma-konstitucionalitates-izvertesana-satversmes-tiesas-prakse/> [aplūkots 10.03.2024.].

⁸ Latvijas Republikas Senāta Civillietu departamenta 26.04.2021. lēmums lietā Nr. C30412620, SPC-6/2021. Pieejams: <https://www.at.gov.lv/downloadlawfile/7692> [aplūkots 10.03.2024.].

⁹ Maksātnespējas likums: LV likums. 117. panta pirmā daļa. Pieņemts 26.07.2010. Pieejams: <https://likumi.lv/ta/id/214590-maksatnespejas-likums> [aplūkots 10.03.2024.].

¹⁰ Maksātnespējas kontroles dienesta skaidrojumi un atziņas, 2018.12.–2019.06., 36. lpp. Pieejams: <https://www.mkd.gov.lv/lv/media/577/download?attachment> [aplūkots 10.03.2024.].

¹¹ Maksātnespējas kontroles dienesta 01.03.2024. lēmums Nr. 1-13/2024/8. Nav pieejams.

¹² Maksātnespējas kontroles dienesta skaidrojumi un atziņas, 2020.12.–2021.06., 45. lpp. Pieejams: <https://www.mkd.gov.lv/lv/media/1680/download?attachment> [aplūkots 10.03.2024.].

¹³ Neimanis J., Ievads tiesībās. Rīga: [autora izdevums], 2004, 174. lpp.

No Maksātnespējas likuma 4. panta pirmās daļas un no Maksātnespējas likuma 6. pantā noteiktajiem principiem nepārprotami izriet Maksātnespējas likuma plāns – nepieciešamība ātri un efektīvi veikt kreditoru prasījumu pilnīgu apmierināšanu, nevis formālu un nelietderīgu pieeju, pagarinot maksātnespējas procesu uz nezināmu laiku un liedzot kreditoriem saņemt savu prasījumu apmierināšanu, attiecīgi pakļaujot viņus zaudējumu rašanās riskam.

No Maksātnespējas likuma sistēmas viedokļa ir redzams, ka nav nekāda loģiska skaidrojuma tam, kāpēc administrators neveic izmaksu kreditoriem un nesedz maksātnespējas procesa izmaksas situācijā, kad administrators rīcībā ir pietiekami naudas līdzekļi visu atzīto kreditoru prasījumu un izmaksu segšanai, apzinoties, ka faktiski tiek pārkāpts gan Maksātnespējas likuma 6. panta 6. punktā noteiktais apgrozības ātruma princips (kreditoru naudas līdzekļi neatgriežas komercietiskajā apritē, iespējams, pat spiežot kreditorus aizņemties iesaldētos naudas līdzekļus), gan Maksātnespējas likuma 6. panta 4. punktā noteiktais saistību izpildes princips (proti, administrators nepiemēro tādus pasākumus, kas ļauj saistības, kuras uzņēmiem parādnieks, izpildīt lielākā apmērā). To, ka administratoram ir jāievēro visi Maksātnespējas likuma 6. pantā minētie principi, ir norādījis arī Maksātnespējas kontroles dienests.¹⁴

Maksātnespējas likuma 6. pantā ietvertais maksātnespējas procesa efektivitātes princips noteic, ka maksātnespējas procesā piemērojami tādi pasākumi, kas ļauj ar vismazāko resursu patēriņu vispilnīgāk sasniegt procesa mērķi, savukārt jēdziens “likumīgs” paredz, ka administratoram maksātnespējas procesā jādarbojas ar likumu piešķirto pilnvaru ietvaros, nodrošinot, ka viņa darbības atbilst ne tikai spēkā esošajiem normatīvajiem aktiem, bet arī tiesību sistēmai kopumā¹⁵ – tātad arī maksātnespējas tiesību sistēmai, kuras primārais mērķis ir ātri un efektīvi apmierināt visus kreditoru prasījumus.

2. Parādnieka dalībnieku intereses un tiesības

Ar īpašumu Satversmes 105. panta izpratnē saprotamas arī līdzdalības tiesības kapitālsabiedrībā, kuras izriet no kapitāla daļām.¹⁶

Latvijas Republikas Satversmes 105. pants, līdzīgi kā Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas Pirmā protokola 1. pants, paredz gan īpašuma tiesību netraucētu īstenošanu, gan arī valsts tiesības sabiedrības interesēs ierobežot īpašuma izmantošanu. Īpašuma tiesības var ierobežot, ja ierobežojumi ir attaisnojami, t. i., ja tie noteikti ar likumu, tiem ir leģitīms mērķis un tie ir samērīgi.¹⁷

Lai pamattiesības ierobežojums būtu attaisnojams, tam ir jākalpo noteiktam leģitīmam mērķim – citu konstitucionāla ranga vērtību aizsardzībai.¹⁸ Leģitīmais

¹⁴ Maksātnespējas kontroles dienesta skaidrojumi un atziņas, 2021.07.–2021.11., 8. lpp. Pieejams: <https://www.mkd.gov.lv/lv/media/1968/download?attachment> [aplūkots 10.03.2024.].

¹⁵ Maksātnespējas kontroles dienesta skaidrojumi un atziņas, 2019.12.–2020.06., 108. lpp. Pieejams: <https://www.mkd.gov.lv/lv/media/571/download?attachment> [aplūkots 10.03.2024.].

¹⁶ Kalniņš E., Īpašums. Jurista Vārds, Nr. 7 (1221), 15.02.2022.

¹⁷ Satversmes tiesas 20.05.2002. spriedums lietā Nr. 2002-01-03. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/> [aplūkots 10.03.2024.].

¹⁸ Satversmes tiesas 22.12.2005. spriedums lietā Nr. 2005-19-01, 9. punkts. Pieejams: <https://www.satv.tiesa.gov.lv/cases/> [aplūkots 10.03.2024.].

mērķis kapitālsabiedrības dalībnieku tiesību ierobežojumam maksātnespējas procesā primāri ir kreditoru prasījumu apmierināšanas nepieciešamība, kas noteikts Maksātnespējas likuma 1. pantā un 4. panta pirmajā daļā. Pēc tam, kad faktiski izpildīts parādnieka mantas pārdošanas plāns – iegūti pietiekami naudas līdzekļi, ar kuriem ir iespējams apmierināt visus Maksātnespējas likuma 73. panta noteiktajā kārtībā pieņemtos un atzītos kreditoru prasījumus un segt maksātnespējas procesa izmaksas –, leģitīmais mērķis dalībnieku īpašuma tiesību ierobežošanai uz atlikušo mantu zūd.

Neapšaubāmi, ka dalībniekiem publiskā izsolē ir tiesības iegādāties (t. i., nopirkt) atlikušo parādnieka mantu. Taču šo tiesību īstenošanai pēc tam, kad faktiski ir izpildīts mantas pārdošanas plāns (administratora rīcībā ir naudas līdzekļi visu kreditoru prasījumu un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai), nav nedz leģitīma mērķa, nedz loģiska skaidrojuma. Bez tam, lai īstenotu šīs tiesības, dalībniekam jābūt brīviem naudas līdzekļiem, bet, ja tādu nav, tad tādus, iespējams, viņam būtu nepieciešams aizņemties, un tādējādi dalībniekam varētu rasties papildu zaudējumi. Tajā pašā laikā pēc šo naudas līdzekļu saņemšanas administrators tos tāpat, pamatojoties uz Maksātnespējas likuma 118. panta desmito daļu, sadalītu parādnieka dalībniekiem.

Savukārt gadījumā, ja dalībniekiem nebūtu naudas līdzekļu dalībai publiskā izsolē, pastāv iespēja, ka atlikusī manta tiek nopirkta par ātrās realizācijas vērtību, kas, kā novērots, būs daudz zemāka par mantas patieso vērtību, ko varētu iegūt ilgākā laika periodā. Tādējādi varētu izveidoties situācija, ka mantas ieguvējam būtu iespēja gūt labumu uz dalībnieku īpašuma tiesību rēķina, nodarot tiem zaudējumus – samazinot tiem pienākošos mantu.

Arī maksātnespējas procesa turpināšana, lai šādā situācijā pārdotu atlikušo mantu, varētu radīt maksātnespējas procesa papildu izmaksas, tādējādi bez leģitīma mērķa samazinot dalībniekiem piekrītošās mantas daļu.

Civillikuma 927. pants arī noteic, ka īpašums dod tiesības iegūt no īpašumā esošās lietas visus iespējamus labumus – šajā gadījumā labumus no parādnieka atlikušās mantas sadales atbilstoši īpašumā esošo kapitāla daļu proporcijai. Un tas apstāklis, ka Maksātnespējas likumā nav tieši atrunāta rīcība ar atlikušo mantu situācijā, kad faktiski ir izpildīts mantas pārdošanas plāns (administratora rīcībā ir naudas līdzekļi visu kreditoru prasījumu un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai), nedod pamatu bez leģitīma mērķa un nesamērīgi ierobežot Civillikuma 927. pantā noteiktās kapitāla daļu īpašnieku tiesības.

Rīcība ar kapitālsabiedrības mantu tās likvidācijas gadījumā ir atrunāta gan Komerclikuma 112. panta pirmajā daļā, gan Komerclikuma 186. panta trešajā daļā. Minētās normas nosaka dalībniekam tiesības piedalīties mantas sadalē atbilstoši (proporcionāli) kapitāla daļu sadalījumam pēc parādu nokārtošanas, t. i., visu izmaksu un kreditoru prasījumu apmierināšanas. Attiecīgās normas tieši piemērojamas Komerclikumā atrunātajos kapitālsabiedrības likvidācijas gadījumos. Normu faktiskais sastāvs nosaka (un reizē arī aizsargā) dalībnieka tiesības kapitālsabiedrības likvidācijas gadījumā.

Pēc kreditoru prasījumu un maksātnespējas procesa izmaksu segšanas maksātnespējas process beidzas ar kapitālsabiedrības likvidāciju – tā tiek izslēgta no komercreģistra. Līdz ar to ir saskatāmas līdzības maksātnespējas procesā un likvidācijas procesā.

No vairākām “līdzīgus” faktiskos sastāvus regulējošām normām iespējams izsecināt vispārīgu tiesību principu, kas aptver gan likumā noregulētos sastāvus, gan arī

tieši nenoregulēto faktisko sastāvu¹⁹. Tādējādi ar analogiju kā atklāta likuma roba novēršanas paņēmieni ir iespējama gan Komerclikuma 112. panta pirmajā daļā, gan Komerclikuma 186. panta trešajā daļā noteiktā tiesiskā regulējuma (tiesisko seku) “pārnešana” uz Maksātnespējas likumā nenoregulētu, bet tiem “līdzīgu” tiesisko sastāvu.²⁰

Administratoram nav tiesisku instrumentu, lai piespiestu dalībniekus pārņemt palikušo parādnieka mantu, tomēr attiecīga piedāvājuma atteikums jau būtu atzīstams par pašu dalībnieku izvēles tiesībām, kas ļautu administratoram bez tiesiskiem šķēršļiem parādnieka mantu pārdot izolē, pēc tam attiecīgi sadalot naudas līdzekļus.

Kopsavilkums

1. Parādnieka mantas pārdošana, īstenojot mantas pārdošanas plānu, ir veids, kā iegūt naudas līdzekļus kreditoru prasījumu apmierināšanai un maksātnespējas procesa izmaksu segšanai, lai sasniegtu Maksātnespējas likuma mērķi.
2. Pēc tam, kad faktiski izpildīts parādnieka mantas pārdošanas plāns – iegūti pietiekami naudas līdzekļi, ar kuriem ir iespējams apmierināt visus Maksātnespējas likuma 73. panta noteiktajā kārtībā pieteiktos un atzītos kreditoru prasījumus un segt maksātnespējas procesa izmaksas –, administratora pienākums ir rīkoties atbilstoši Maksātnespējas likuma mērķim un principiem. Šādā situācijā zūd leģitīmais mērķis dalībnieku īpašuma tiesību ierobežošanai uz atlikušo mantu.
3. Ar tiesību analogiju kā atklāta likuma roba novēršanas paņēmieni ir iespējama gan Komerclikuma 112. panta pirmajā daļā, gan Komerclikuma 186. panta trešajā daļā noteiktā tiesiskā regulējuma (tiesisko seku) “pārnešana” uz Maksātnespējas likumā nenoregulētu, bet tiem “līdzīgu” tiesisko sastāvu. Tas gan neliedz likumdevējam nākotnē dalībnieku tiesību nodrošināšanai līdzīgu regulējumu iekļaut arī Maksātnespējas likumā.

¹⁹ Neimanis J., 178. lpp.

²⁰ Turpat.